

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента,
завідувача кафедри теорії, історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
Гоцуляка Юрія Вікторовича
на дисертацію Гаряги Олега Олександровича на тему
«Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі
норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці ХІХ – на
початку ХХ ст. (історико-правове дослідження)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08
«Право» зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дисертаційної роботи обумовлена як науковою, так і практичною значущістю обраної теми. В умовах трансформації судової системи України, яка спрямована на утвердження принципів верховенства права, незалежності суду, відкритості та забезпечення рівного доступу до правосуддя, звернення до історичного досвіду реформування судочинства набуває особливого значення.

Судові статuti 1864 року стали ключовим етапом у модернізації правосуддя в російській імперії та, відповідно, на значній частині українських земель. Вони вперше закріпили принципи гласності, змагальності, незалежності суддів, участі присяжних та адвокатури, а також уніфікували процедури розгляду справ. Ці положення значною мірою випереджали свій час і стали основою для формування модерного судочинства, яке за своїми засадничими принципами відповідає ідеалам правової держави.

Однак прогресивні положення статутів реалізовувалися в умовах самодержавного політичного режиму, що зумовлювало суперечність між законодавчими нормами та реальним доступом до правосуддя. На українських територіях дія судових інституцій часто обмежувалася політикою централізованого імперського управління, становими та національними бар'єрами, нерівністю у правовому статусі різних соціальних груп.

Попри наявність значної кількості праць, присвячених судовій реформі 1864 року, питання фактичного доступу до правосуддя на українських землях з

аналізом у цьому контексті їх законодавчих норм та реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. досі залишаються недостатньо вивченими.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених судовій реформі 1864 року, питання фактичного доступу до правосуддя на українських землях - з урахуванням аналізу законодавчих норм та реалій імперської політики самодержавства наприкінці XIX - на початку XX століття - залишаються недостатньо розкритими та системно не опрацьованими в історико-правовій науці.

У цьому контексті дослідження доступу до правосуддя за судовими статутами 1864 року є вкрай актуальним. Воно дозволяє критично оцінити співвідношення між задекларованими принципами судової реформи та їх втіленням у конкретному історичному контексті. Таке дослідження створює основу для порівняння історичних та сучасних моделей правозастосування, виявлення сталих елементів у функціонуванні правової системи, а також глибшого розуміння витоків правової культури в Україні.

Таким чином, обрана тема має не лише історико-правове значення, а й практичну цінність для сучасного етапу судової реформи в Україні. Вона сприяє глибшому усвідомленню розвитку правових інститутів, дозволяє краще зрозуміти історичну природу обмежень у доступі до правосуддя та надає наукові орієнтири для удосконалення судової системи в умовах сучасної правової держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384)

Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації забезпечується цілісністю дослідницького підходу, послідовною логікою викладу та комплексним розкриттям проблематики дослідження. Роботу характеризує системність у вирішенні поставлених завдань, чітка структура та всебічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків у межах обраної тематики. Усі підрозділи дисертації органічно пов'язані між собою: кожен наступний підрозділ логічно продовжує та поглиблює результати попереднього, формуючи єдине наукове бачення предмета дослідження.

Схвальної оцінки заслуговує використання Гарягою О.О. широкої джерельної бази, яка охоплює значний масив історичних, правових, нормативно-правових актів, документів судової практики, статистичних матеріалів, а також наукових праць. Список використаних джерел включає 248 найменувань, що були ретельно опрацьовані, систематизовані та критично осмислені автором. Такий обсяг і глибина аналізу дозволили забезпечити достовірність викладених положень і репрезентативність висновків.

Висновки та пропозиції, сформульовані здобувачем, є достовірними та обґрунтованими і мають значний потенціал для подальшого використання як у сфері історико-правової науки, так і в практиці правозастосування, зокрема у контексті осмислення джерел сучасної судової системи та удосконалення правової політики держави.

Достовірність і новизна положень та висновків, які виносяться на захист. Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження здобувача дає підстави стверджувати, що поставлена у вступі мета досягнута, а всі окреслені завдання успішно виконані. Це переконливо відображено в основних положеннях дисертації, які сформульовані автором самостійно та вирізняються належним рівнем наукової новизни.

Реалізація досліджуваної Гарягою Олегом Олександровичем наукової розвідки обраної проблеми відображена в науковій новизні дослідження, яка полягає в тому, що за своїм змістом та характером дисертація є першим у

вітчизняній юридичній науці дослідженням, де здійснено комплексний аналіз законодавчих норм судових статутів 1864 року у сфері доступу до правосуддя з урахуванням реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. Результати дослідження відображено у наступних теоретичних та практичних положеннях:

вперше:

- обґрунтовано, що специфіка доступу до правосуддя в українських землях у період панування російського самодержавного режиму безпосередньо пов'язана з конкретними історичними умовами державотворення з урахуванням характерологічних ознак, що визначали її особливості;

- охарактеризовано чинники, які вплинули на процес формування основ доступу до правосуддя в українських землях після запровадження судових статутів 1864 року;

- проаналізовано, що доступ до правосуддя за судовими статутами мав забезпечуватись кращими західними зразками судочинства із закріпленням принципів незмінності та незалежності суддів, презумпції невинуватості і рівності усіх перед законом, гласності, усності, змагальності судочинства;

- доведено, що на практиці ідея доступу до правосуддя на нових демократичних засадах входила у протиріччя із сутністю російського імперського самодержавного режиму, у зв'язку з чим ключові принципи та інститути, проголошені судовими статутами 1864 р., зазнавали систематичних утисків та обмежень;

удосконалено:

- положення щодо механізмів запровадження норм судових статутів 1864 року на території українських земель у складі російської імперії з урахуванням політичної, географічної, соціально-економічної, етнічної, культурної специфіки краю;

- домінанти про роль і місце судових інституцій у процесах створення і застосування політики у сфері судочинства, а також як установ щодо надання

рекомендацій з розвитку системи правосуддя як в локальному, так і загальному масштабі;

- постулати щодо врахування практики трансформаційних процесів у російській імперії в другій половині XIX – початку XX ст. в сучасних умовах реформування судової системи;

набули подальшого розвитку:

- положення про особливість основних функцій судових інституцій, де поряд із безпосереднім здійсненням судочинства вони являли собою суттєвий ресурсний центр з розвитку адвокатури, прокуратури, нотаріату, органів слідства;

- твердження про визначну роль судових статутів у процесі переходу від інквізиційного до змагального процесу, коли суперечка двох рівноправних сторін відбувалася перед третьою особою – суддею;

- питання про базову конструкцію реформування системи правосуддя на шляху до проголошення незалежності суду.

Констатуємо, що в дисертаційному дослідженні Гаряги О.О. представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих результатів, які свідчать про самостійність, глибину опрацювання теми та внесок автора в розвиток правової науки.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Повнота викладення наукових результатів дисертації підтверджується тим, що основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у 7 наукових працях, 4 статті опубліковано у наукових періодичних виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз (дві із них написані автором у співавторстві, автору належить 50%), а також 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

У наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, наукові положення дисертації викладені в належному обсязі.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Про високий рівень виконання

поставленого завдання та оволодіння дисертантом методології наукового дослідження свідчить використання, обраних з урахуванням мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження, сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Використання діалектичного методу наукового пізнання державно-правових явищ і процесів сприяло можливості розглянути їх взаємозв'язок між собою та суспільством, визначити закономірності і тенденції специфіки функціонування судової системи в українських губерніях російської імперії, на які було поширено дію норм судових статутів 1864 року. Метод системного аналізу застосовано у процесі аналізу джерел та нормативно-правової бази дослідження (підрозділи 1.1, 1.2). Залучення історичного методу дало можливість простежити специфіку та особливості змін у системі правосуддя на території українських губерній впродовж другої половини XIX століття – початку XX століття (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Виявлення специфіки діяльності судових інституцій, що діяли в українських землях стало ефективним завдяки використанню інституційного методу (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1). Завдяки структурно-функціональному методу вдалося дослідити практичну діяльність судових установ у сфері доступу до правосуддя (підрозділ 2.2, 2.3). Звернення до історико-порівняльного методу посприяло визначенню суті явищ предметного поля дисертації та їх ефективного зіставлення з попередніми історичними періодами (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Нормативно-порівняльний метод дав можливість належним чином опрацювати норми судових статутів 1864 р. і показати їх відображення у процесі правосуддя (підрозділи 2.2, 2.3). Завдяки методу порівняльно-правового аналізу стало можливим комплексно розглянути досвід діяльності судових органів з розгляду цивільних та кримінальних справ (підрозділ 2.3). Використання юридико-технічного методу дало можливість простежити механізми винесення конкретних рішень судових інституцій у процесі здійснення судочинства (підрозділ 2.3).

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження. Теоретична цінність дисертаційного дослідження Гаряги О.О. на

тему: «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)» полягає в тому, що зазначена наукова праця є однією з перших спроб комплексного аналізу законодавчих норм доступу до правосуддя за судовими статутами 1864 року в контексті реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX століття на основі ґрунтовного аналізу широкого кола джерел та різнобічного багатоаспектного історіографічного матеріалу.

Завдяки залученню широкої джерельної бази у дисертації глибоко проаналізовано першопричини та ключові підвалини судових статутів, проаналізовано весь комплекс підготовчих процесів щодо їх створення та запровадження, розкрито специфіку реалізації їх норм.

У ході роботи здобувачем було сформульовано низку наукових положень і обґрунтованих висновків, які становлять вагомий внесок у розвиток правової науки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені у дисертаційному дослідженні висновки та пропозиції можна використати у таких сферах:

правотворчості – для сприяння покращенню ефективності заходів з розробки нормативно-правових актів, виявлення й усунення існуючих у чинному законодавстві прогалин та колізій;

– *правозастосовчій діяльності* – результати дослідження можуть бути застосовані в умовах реформування судової системи на сучасному етапі вітчизняного державотворення;

– *науково-дослідній* – при проведенні досліджень з питань реалізації судової реформи;

– *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти під час вивчення курсів з «Історії держави і права України», «Історії політичних та правових вчень», «Теорії держави і права», «Історії України», «Політології», відповідних

спецкурсів у вищих навчальних закладах, написання підручників та навчально-методичних посібників.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Структура дисертації є логічною та відповідає встановленим вимогам. Робота складається з анотації, вступу, трьох основних розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 261 сторінку, з яких основний текст займає 240 сторінок. Список використаних джерел складається із 248 найменувань і займає 21 сторінку.

Робота виконана грамотно, у науковому стилі, з дотриманням логічної послідовності викладу матеріалу. Анотація повністю відповідає змісту основного тексту, достатньо повно відображає основні наукові результати, висновки та практичну значущість дослідження.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Порушень академічної доброчесності в дисертації та у наукових працях, в яких висвітлено наукові результати дослідження О.О. Гаряги не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів наукового дослідження О.О. Гаряги, вважаємо доцільним висловити свої міркування щодо окремих дискусійних моментів.

1. Серед елементів наукової новизни дисертант зазначає, що вперше проаналізовано, що доступ до правосуддя за судовими статутами мав забезпечуватись кращими західними зразками судочинства із закріпленням принципів незмінності та незалежності суддів, презумпції невинуватості і рівності усіх перед законом, гласності, усності, змагальності судочинства (с. 19).

На нашу думку, це положення потребує певної конкретизації. Насамперед, уточнення, які саме західні зразки були взяті за основу реформи системи правосуддя, та які її елементи були запозичені, а які, спрощені або трансформовані відповідно до політико-правових реалій російської імперії.

2. У дисертаційному дослідженні автором охарактеризовано ключові чинники, які вплинули на процес формування основ доступу до правосуддя в

українських губерніях після запровадження судових статутів 1864 року. Зокрема, проаналізовано політичні, соціальні, правові та адміністративні умови, які зумовили специфіку реалізації задекларованих принципів судової реформи в умовах імперського самодержавства. Водночас із тексту не зрозуміло, які з окреслених у дослідженні чинників найбільш вплинули на доступ до правосуддя в українських губерніях та яким чином їх взаємодія формувала особливості реалізації судової реформи на місцевому рівні.

3. У роботі (підрозділ 2.3) автор досліджує застосування норм судових статутів у цивільних та кримінальних справах. На наш погляд, варто було б навести більше конкретних прикладів із джерел (судових справ, статистики, архівних матеріалів), які б засвідчували або успішну реалізацію задекларованих принципів, або, навпаки, їхнє системне порушення.

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Гаряги О.О.

Загальний висновок.

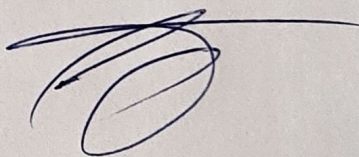
Дисертація Гаряги Олега Олександровича на тему: «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі «Право» за спеціальністю «Право» є самостійним та логічно завершеним дослідженням, виконаним дисертантом на високому теоретичному рівні у вигляді кваліфікаційної наукової праці. Дисертація містить науково обґрунтовані теоретичні і практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок автора в розвиток юридичної науки.

Дисертаційне дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор - Гаряга Олег Олександрович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії
держави і права та філософії права
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

Юрій ГОЦУЛЯК

Підпис Юрія Гоцуляка

*П.в.о. начальника
відділу кадрів
05.08.2025*

